

процесу – від продовження лінії педагогічної діяльності до використання будівель навчальних установ дореволюційної доби.

Список використаних джерел та літератури

1. Держархів Кіровоградської обл., ф.Р-823 Кіровоградський інститут сільськогосподарського машинобудування Міністерства освіти і науки України.
2. Держархів Кіровоградської обл., ф.Р-1803 Технікум Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування Міністерства науки та освіти України.
3. Держархів Кіровоградської обл., ф.Р-1801 Зінов'євський вечірній робітничий університет Наркомату важкої промисловості УСРР.

Наталія Мурашко

ВПЛИВ БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Папір відноситься до числа органічних матеріалів і тому доволі легко руйнується під впливом фізико-механічних факторів (світла, тепла, вологості, тертя, навантажень), хімічних речовин (кислот, лугів, кисню, агресивних газів) та біологічного фактору (комах, плісневих грибів, бактерій). Серед нагальних проблем забезпечення збереженості документів архівних установ України особливе місце займає захист їх основи від біологічного руйнування. Документи з паперовою основою, так як і більшість матеріалів, що використовуються в процесі реставрації та консервації документів, це – з'єднання, здатні піддаватися руйнівній дії біологічних шкідників. Біологічні агенти несуть постійну небезпеку швидкого, масового руйнування документів.

Дефекти паперу біологічної етіології – це часткове або повне порушення цілісності паперу біологічними агентами (мікроорганізмами, комахами, гризунами) [1]. Біоураження архівних документів обумовлені порушенням режиму їх зберігання, формування в сховищах сприятливого середовища для життєдіяльності біологічних шкідників як живих організмів. Ідентифікують пошкодження найчастіше під час візуального перегляду документа, інколи залучають спеціаліста-реставратора.

Найбільш поширеними деструкторами паперу є плісневі гриби. Їх поява пов'язана з порушенням мікроклімату в сховищі: підвищенням вологості та пониженням температури повітря. Плісневі гриби розвиваються при температурі 10–40°C та відносній вологості повітря 65–68% [2]. Гриби розвиваються зі спор, що потрапляють до архівосховищ з потоком повітря через вікна, двері, вентиляційні системи. Джерелами уражень можуть бути також вікна і стеля у місцях їх надмірного зволоження та заражені активними

спорами грибів документи, засоби їх зберігання, кімнатні рослини, розташовані у місцях їх зберігання.

Результатом діяльності грибів є зміна хімічного складу та локальне послаблення структури основи паперу. Плісневі гриби руйнують органічні матеріали документа, виділяючи ферменти. Плісневє ураження призводить до зменшення міцності паперу або повного його руйнування у місцях життєдіяльності грибів. Після відмирання чи знищення плісняви папір продовжують руйнувати кислоти, виділені грибами. Інтенсивний ріст грибів призводить до проростання їх крізь товщу паперу, його зволоженню та ослизненню, зцементуванню аркушів між собою.

Пошкодження плісневими грибами мають характерні зовнішні ознаки: папір зруйновано по всьому аркушу або великими ділянками, папір ламкий, пожовтілий; зцементовані аркуші; зони ураження мають пігментні плями різного кольору – помаранчево-жовтого, бурого, чорного, коричневого, іржаво-коричневого тощо. На пошкоджених документах часто наявні колонії грибів, що закривають текст. Найчастіше пошкодження видно чітко, папір ламкий. Такий ступінь пошкодження становить загрозу збереженості документа, реставрувати його дуже важко.

Наявність в архівосховищах комах залежить від температурно-вологісного режиму, особливостей життєвого циклу комах [3]. Поживним середовищем для комах є матеріали, що містять тваринний та рослинний білок (шкіра, різні клеї, папір), сприятливі умови для існування (слабке освітлення, відсутність інтенсивних потоків повітря).

До приміщень архівних установ комахи потрапляють через відкриті або незахищені склом чи сітками вікна, кватирки, щілини в рамах, негерметично прикриті двері, разом із харчовими продуктами [3]. Джерелом появи комах можуть бути: старі, ветхі, заражені архівні документи; стара деревина перекриттів архівної будівлі, захарашені горища, підвали; забруднення та запиленість приміщень тощо.

Наслідками життєдіяльності комах є механічні пошкодження, забруднення документів продуктами життєдіяльності, зміна мікроклімату заражених частин документа та розповсюдження мікроорганізмів. Комахи не виділяють хімічних речовин у місцях пошкоджень, тому усування цих дефектів здійснюють так само, як і механічних.

Характерні ознаки пошкодження комахами: наскрізні та овальні отвори, вигриси поверхні палітурок, «бурава мука» (перетерті комахами часточки харчового матеріалу), екскременти. Комахи харчуються органічними матеріалами, руйнуючи найсильніше ті частини документа, що містять тваринний чи рослинний клеї, знищуючи майже повністю корінці справ і залишаючи на аркушах паперу чисельні точкові та стрічкоподібні отвори.

Найчисельнішими шкідниками для архівних документів з паперовою основою є жуки-шкіроїди. Личинки шкіроїдів ушкоджують папір механічно, забруднюють його своїми екскрементами та личинковими шкурками. Дорослі

особи харчуються речовинами органічного походження – палітурним клеєм, шкірою, вигризаючи разом із клеєм матеріали палітурки.

Проблему захисту архівних документів від пошкоджень комахами вирішують через застосування комплексу попереджувальних і знешкоджувальних заходів (дезінсекція).

Небезпечними для архівних документів є спори целюлозоруйнівних бактерій, що нищать волокна паперу, деревину тощо та гнильних бактерій, які спричиняють гниття шкіряних палітурок і клейових речовин, використаних під час проведення реставраційних та палітурних робіт. В архівосховищах переважають бактерії-сапрофіти, що живляться органічними рештками мертвих рослин і спричиняють гниття органічних речовин.

Основними ознаками ураження документів бактеріями є плями червоного, бузкового та пурпурового кольорів. Пошкодження шкіряних палітурок бактеріями проявляється у вигляді пігментних плям сіро-бурого кольору [4].

У разі виявлення дефектів паперу біологічного походження встановлюється деструктивна активність біологічних шкідників у лабораторних умовах та вживаються заходи щодо спеціального оброблення пошкоджених документів.

Отже, біологічні агенти становлять значну загрозу фізичному стану документів. Ураження матеріальної основи документа мікроорганізмами має безліч проявів: розростання колоній, що затрують поверхню спорами, проникнення грибниць і плідних тіл у волокна субстрату, виділення багатьох продуктів обміну, що діють як хімічні реагенти. Активне розмноження мікроорганізмів призводить до перезволоження паперу та злипання аркушів. Результатом життєдіяльності мікроорганізмів є також зміна хімічного складу та структури основи, її пігментація, знебарвлення текстів. Погіршують фізичний стан документів комах, найпоширенішими серед яких є жуки – точильники, шкіроїди тощо. Лялечки та дорослі комах живуть серед аркушів, прогризаючи в них ходи. Результатом життєдіяльності комах є механічні пошкодження основи, забруднення документів продуктами життєдіяльності, зміна мікроклімату заражених частин.

Список використаних джерел та літератури

1. Методика оцінювання фізичного стану документів : метод. рекомендації / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; уклад.: А. А. Майстренко, Н. В. Мурашко, Н. М. Христова. – Київ, 2013. – 108 с.
2. Привалов В. Ф. Обеспечение сохранности архивных документов на бумажной основе : метод. пособие / Росархив, ВНИИДАД. – М., 2003. – 112 с.
3. Захист архівних документів від пошкоджень комахами : метод. рекомендації / Держкомархів України, УНДІАСД ; уклад. О. П. Володіна. – Київ, 2007. – 30 с.

4. Обеспечение защиты архивных документов на бумажных носителях и помещений архивов от биологических вредителей: метод. рекомендации / БелНИИДАД. – Мн., 2006. – 80 с.

Марта Надрага

ПОЛЬСЬКІ ГІМНАЗІЙНІ БІБЛІОТЕКИ У ЛЬВОВІ В 20–30 РОКАХ ХХ ст.: АНАЛІЗ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Тривалий час питання читацьких спільнот та читацьких інтересів вивчалось недостатньо і лише недавно стало об'єктом історичних та історико-бібліографічних досліджень. Водночас залишаються практично недослідженими переліки основної і додаткової літератури (т. з. лектура), рекомендованої для самостійного опрацювання учням та гімназістам польських навчальних закладів Львова.

Тому наша робота, метою якої є на підставі архівних матеріалів, зокрема звітів дирекцій львівських шкіл і гімназій, бібліотечних каталогів, книг із переліком лектури дослідити формування шкільних та гімназійних бібліотек міжвоєнного Львова, покликана заповнити цю прогалину.

Протягом 1921–1923 рр. у Львові було 18 загальноосвітніх чоловічих шкіл, 21 жіноча школа і 2 школи змішаного типу. У 1928 р. кількість державних загальноосвітніх шкіл зросла до 44, у них навчалось 16827 дітей. У наступному навчальному році (1929/1930 рр.) кількість школярів і гімназистів збільшилася до 19992 осіб. Окрім державних, функціонувало ще 23 приватні школи [7, с. 165]. При усіх цих навчальних закладах функціонували бібліотеки (книгозбірні) як для учнів, так окремо і для вчителів [6, с. 331–338].

Наприкінці 1927 р. Кураторія Львівського шкільного округу спеціально розглядала питання про стан бібліотек у загальноосвітніх школах. Унаслідок розгляду постав документ, яким передбачено необхідність провести детальну інвентаризацію бібліотек державних і приватних шкіл до кінця лютого 1928 р., а акти ревізії зберігати серед шкільної документації і надавати для ознайомлення на вимогу інспекторів. Зазначалося, що інвентаризація повинна включати точну кількість примірників наявних книжок, окремо треба було зазначити кількість книжок, які отримала бібліотека від квітня 1925 р., а також вказати кількість книжок польською, українською й німецькою мовами [1, арк. 1].

За даними архівів ІХ-ї державної гімназії ім. Я. Кохановського, існуюча там велика книгозбірня поділялася на бібліотеки для учнів та викладачів. Учнівська бібліотека була поділена як по класах, так і тематично, окремо була література, видана іноземними мовами. У 1932 р. зазначена книгозбірня налічувала 1760 позицій, а наступного року була поповнена ще 181 книжкою. У 1933 р. учні прочитали 2133 книжки, найбільше читачів було у двох